

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ КУЛЬТУРИ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОПЕДЕВТИЧНОЇ ПРАКТИКИ

FORMATION OF THE CULTURE OF INTERPERSONAL INTERACTION IN FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE PROCESS OF PROPEDEUTIC PRACTICE

Актуальність проблем. Актуальність проблеми обумовлена необхідністю підготовки вчителя здатного до постійного самовдосконалення, саморозвитку критичного мислення, когнітивної гнучкості, налагодження комунікації, які є складовими soft skills. Культура міжособистісної взаємодії є однією з «м'яких навичок», якою мають володіти майбутні учителі.

Відзначено значний змістовий потенціал пропедевтичної практики у формуванні культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи.

Мета статті полягає обґрунтуванні змістового потенціалу пропедевтичної практики у формуванні культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи. Задля реалізації мети важливим стало розв'язання наступних завдань: 1) уточнити сутність культури міжособистісної взаємодії та формування культури міжособистісної взаємодії; 2) проаналізувати завдання пропедевтичної практики з формування в здобувачів освіти культури міжособистісної взаємодії.

Культуру міжособистісної взаємодії по трактовано як складову загальної культури майбутнього вчителя початкової школи та сформоване інтегральне ціннісно-особистісне утворення, яке забезпечує його розвиток через свідоме гармонійне поєднання його внутрішнього світу із зовнішнім соціальним середовищем, проявляється у поведінкових актах, сприяє успішній комунікації у колективній діяльності на основі усвідомлених морально-етичних норм, знань, умінь і навичок спілкування, а формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи визначено як багатоаспектний, цілеспрямований та керований процес професійної підготовки через включення студентів у наукову, виховну, практичну діяльність, яка забезпечує набуття системи знань щодо норм та правил міжособистісних взаємин; розвиток ціннісних та емоційних переконань для гармонізації стосунків із суб'єктами взаємодії; формування комунікативних умінь та навичок для її здійснення у професійній діяльності.

Здійснено аналіз змістового потенціалу пропедевтичної практики студентів спеціальності 013 Початкова освіта у Волинському національному університеті імені Лесі Українки. Відзначено спрямованість програмових результатів навчання (ПРН 1, ПРН 4, ПРН 8, ПРН 16) на формування в здобувачів освіти окресленого феномена. Проаналізовано види завдань, які мають на меті удосконалення в майбутніх учителів початкової школи культури міжособистісної взаємодії (знайомство та встановлення контакту з дітьми закріпленого класу; залучення до проведення позакласної роботи, ігрової та дозвільної діяльності, режимних моментів з учнями; збір інформації про окремого школяра; організація і проведення екскурсій та виховних заходів зі школярами; презентація та захист портфоліо професійних досягнень, здобутих у ході пропедевтичної практики.

Ключові слова: майбутні учителі початкової школи, пропедевтична практика, культура міжособистісної взаємодії, м'які навички, портфоліо професійних досягнень.

The urgency of the problem is due to the need to train a teacher capable of constant self-improvement, self-development of critical thinking, cognitive flexibility, and establishing communication, which are components of soft skills. The culture of interpersonal interaction is one of the "soft skills" that future teachers should possess.

Significant content potential of propaedeutic practice in forming a culture of interpersonal interaction of future primary school teachers was noted.

The purpose of the article is to substantiate the content potential of propaedeutic practice in the formation of a culture of interpersonal interaction among future primary school teachers. In order to realize the goal, it became important to solve the following tasks: 1) clarify the essence of the culture of interpersonal interaction and the formation of a culture of interpersonal interaction; 2) to analyze the tasks of propaedeutic practice in forming a culture of interpersonal interaction in students of education.

The culture of interpersonal interaction is interpreted as a component of the general culture of the future primary school teacher and a formed integral value-personal formation that ensures his development through a conscious harmonious combination of his inner world with the external social environment, manifests in behavioral acts, promotes successful communication in collective activities based on conscious moral and ethical norms, knowledge, skills and communication skills, and the formation of a culture of interpersonal interaction in future primary school teachers is defined as a multifaceted, targeted and managed process of professional training through the inclusion of students in scientific, educational, practical activities that ensure the acquisition of a system of knowledge about norms and rules of interpersonal relations; development of value and emotional beliefs to harmonize relations with subjects of interaction; formation of communication skills and skills for its implementation in professional activities.

An analysis of the content potential of the propaedeutic practice of students of the specialty 013 Primary education at the Volyn National University named after Lesya Ukrainka was carried out. The orientation of program learning outcomes (PRN 1, PRN 4, PRN 8, PRN 16) to the formation of the outlined phenomenon in the students of education is noted. The types of tasks aimed at improving the culture of interpersonal interaction in future elementary school teachers were analyzed (getting to know and establishing contact with children of a fixed class; involvement in extracurricular work, play and leisure activities, regular moments with students; gathering information about an individual student; organization and holding excursions and educational events with schoolchildren, presentation and defense of a portfolio of professional achievements gained during propaedeutic practice.

Key words: future primary school teachers, propaedeutic practice, culture of interpersonal interaction, soft skills, portfolio of professional achievements.

УДК 373.3.011.3-051:378]:37:008
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.2.35>

Яструб О.О.,
канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри теорії
і методики початкової освіти
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Постановка проблеми. Модифікація сучасної освіти відповідно до положень Концепції Нової української школи вимагають підготовки вчителя здатного до постійного самовдосконалення, саморозвитку критичного мислення, емоційного інтелекту, когнітивної гнучкості, креативності, налагодження комунікації, які є складовими *soft skills*.

У Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» зазначено, що успішна самореалізація людини можлива за наявності у неї особистої системи цінностей, яка має відповідати мінливим умовам сьогодення, оскільки основою суспільного розвитку є міжлюдська взаємодія, орієнтована на досягнення визначених цілей шляхом інтенсивної праці, поєднаної з підвищенням інтелекту, що потребує високого рівня сформованості культури міжособистісних стосунків [7].

Культура міжособистісної взаємодії є однією з «м'яких навичок», якою мають володіти майбутні учителі початкової школи. Значний потенціал для виховання культури міжособистісної взаємодії має пропедевтична практика, яка є органічною складовою освітнього процесу закладу вищої освіти та забезпечує поєднання теоретичної підготовки студентів з педагогічних дисциплін з їх практичною діяльністю в школі.

Українським педагогічним словником педагогічна практика визначається як спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів [2]. Тому розробка основних концептуальних положень практичної підготовки повинна базуватися на філософському трактуванні практики як специфічно людського способу освоєння світу: у процесі практичної діяльності студенти мають не тільки відтворювати теоретичні знання, але й конструювати нові алгоритми практичної діяльності та поведінки, формувати та досягати принципово нових цілей, що забезпечить професійну активність студента [4].

Пропедевтична практика відіграє системоутворюючу роль серед усіх форм навчальної діяльності студента у ЗВО, дозволяє узагальнити та систематизувати теоретичні знання, здобуті в процесі вивчення професійних дисциплін; забезпечує безперервність і послідовність формування вмінь і навичок, професійне становлення майбутнього педагога. Це перша практика, яка має переважно пасивний характер та проводиться у II семестрі 1 курсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми практичної підготовки майбутніх фахівців вивчали О. Бартків, Н. Білоусова, О. Лаврінченко, Т. Підгорна, Л. Тополя та ін. Особливості пропедевтичної практики в процесі підготовки вчителів початкової школи досліджують Т. Гордієнко, Н. Козачек, О. Філоненко та ін. Так, О. Бартків окреслює одну з головних проблем практичної підготовки в Україні – низький відсоток годин, які відведено на практику майбутніх фахівців,

у загальному обсягу часу навчання, порівняно з навчальними закладами інших країн світу (Україна – 11%; Франція – 55- 65%, США – 50%, Великобританія – 40-50% та ін.) [1, с. 73]. Тому, важливим завданням професійної освіти є удосконалення умов її проходження, зокрема, розширення термінів проходження, та розробка методичного забезпечення для її реалізації. Уже О. Філоненко, Н. Білоусова та Т. Гордієнко досліджують шляхи ефективної організації пропедевтичної навчальної практики студентів педагогічних спеціальностей та визначають її як безперервну навчальну практику, яка містить взаємозумовлені етапи (мотиваційно-пізнавальний, тренувально-виконавчий й рефлексивно-творчий), для кожного з яких авторами виділені певні критерії (ступінь багаторівневої підготовки вчителя та рівень оволодіння педагогічною майстерністю), мета, особливості, орієнтовні завдання для студентів на основі Професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» та навчальних програм для 1–4 класів [5, с. 235].

Н. Козачек досліджує особливості проведення пропедевтичної педагогічної практики в умовах воєнного стану дистанційно. Оскільки, через широкомасштабне вторгнення росії в Україну студенти не мали змоги проходити практику очно, то на допомогу прийшли дистанційні технології, які дали змогу здобувачам освіти покращити свої знання, розвивали комунікативність, а саме спілкування за допомогою цифрових застосунків, критичність мислення, крім того, практика в дистанційному форматі виконувала і виховну функцію – сприяла вихованню основних якостей особистості: активність, самовдосконалення, креативність та самостійність [3, с. 71]. Отже, як засвідчує аналіз, питання пропедевтичної практики майбутніх учителів початкової школи є в полі зору науковців, проте відсутні дослідження, які б розкривали змістовий потенціал пропедевтичної практики у формуванні в здобувачів освіти культури міжособистісної взаємодії.

Мета статті полягає обґрунтуванні змістового потенціалу пропедевтичної практики у формуванні культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи. Задля реалізації мети важливим стало розв'язання наступних завдань: 1) уточнити сутність культури міжособистісної взаємодії та формування культури міжособистісної взаємодії у студентів; 2) проаналізувати завдання пропедевтичної практики з формування в здобувачів освіти культури міжособистісної взаємодії.

У ході дослідження використовуємо *теоретичні* (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація) та *емпіричні* (спостереження, вивчення досвіду діяльності) **методи дослідження**.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування компетентного учителя Нової

української школи зі сформованою культурою міжособистісної взаємодії, фахівця, який відповідає вимогам Професійного стандарту вчителя початкової школи, можливе за умови поєднання в закладах вищої освіти теоретичної та практичної підготовки. Практична підготовка студентів є обов'язковий компонент освітньо-професійної програми і має на меті узагальнення майбутнім фахівцем не лише професійних навичок та вмінь, а й виховання професійно-важливих якостей.

Значну увагу у формуванні в майбутнього вчителя професійних якостей ми відводимо культурі міжособистісного спілкування, оскільки, задля успішної та конструктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчитель початкової школи має досконало володіти вміннями професійного педагогічного спілкування, вправно організувати і провести діалог чи полілог; добирати ефективні методи взаємодії з молодшими школярами; здійснювати педагогічно доцільну імпровізацію; моделювати професійно-комунікативні навчально-розвивальні ситуації з урахуванням вікових, психо-фізіологічних особливостей учнів початкової школи; вміти використовувати діалогічну взаємодію в організації навчально-виховного процесу [7, с. 1].

У процесі наукового пошуку культуру міжособистісної взаємодії аналізуємо як складову загальної культури майбутнього вчителя початкової школи та сформоване інтегральне ціннісно-особистісне утворення, яке забезпечує його розвиток через свідоме гармонійне поєднання його внутрішнього світу із зовнішнім соціальним середовищем, проявляється у поведінкових актах, сприяє успішній комунікації у колективній діяльності на основі усвідомлених морально-етичних норм, знань, умінь і навичок спілкування, а формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи визначаємо як багатоаспектний, цілеспрямований та керований процес професійної підготовки через включення студентів у наукову, виховну, практичну діяльність, яка забезпечує набуття системи знань щодо норм та правил міжособистісних взаємин; розвиток ціннісних та емоційних переконань для гармонізації стосунків із суб'єктами взаємодії; формування комунікативних умінь та навичок для її здійснення у майбутній професійній діяльності [7, с. 5].

Нами визначено ознаки культури міжособистісної взаємодії вчителя початкової школи:

- наявність зовнішньої стосовно взаємодіючих суб'єктів мети (об'єкта), здійснення якої обумовлене необхідністю докладання сумісних зусиль;
- експліційність – доступність до спостереження та реєстрації;
- ситуативність – достатньо жорстка регламентація конкретними умовами міжособистісної взаємодії тривалості, інтенсивності, норм і правил інтеграції;

- рефлексивна багатозначність – можливість міжособистісної взаємодії як прояву усвідомлених суб'єктивних намірів, неусвідомлених або частково усвідомлених, які є наслідком сумісної участі в складних видах суспільної діяльності [7, с. 7]. Саме ці та інші особливості культури міжособистісної взаємодії вчителя початкової школи ефективно формуються у процесі пропедевтичної практики.

Пропедевтична практика студентів спеціальності 013 Початкова освіта у Волинському національному університеті імені Лесі Українки є важливим складником професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, що поєднує теоретичну підготовку з практичною педагогічною діяльністю, та передбачає формування інтегральної, загальних та спеціальних (фахових) компетентностей здобувача вищої педагогічної освіти.

Предметом пропедевтичної практики є процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в Новій українській школі, педагогічні спостереження за роботою вчителя-класовода, формування початкових професійних умінь організації освітнього процесу та дозвілєвої діяльності в здобувачів вищої педагогічної освіти [6, с. 3].

Поряд з формуванням *hard skills*, пропедевтична практика має на меті формування м'яких навичок (*soft skills*), таких як:

- комунікативні уміння й навички – готовність до вільної комунікації з учасниками освітнього процесу, вміння аргументувати, переконувати та захищати власні думки й переконання;
- аналітичне та критичне мислення – вміння/здатність знаходити і структурувати матеріал, встановлювати взаємозв'язки між окремими елементами, визначати головну та другорядну інформацію;
- когнітивна гнучкість – здатність швидко адаптуватися до змін, успішно вирішувати нові виклики, проблеми;
- емоційний інтелект – ментальні здібності, які беруть участь в усвідомленні і розумінні власних емоцій, емоцій навколишніх (дітей, батьків, колег) та вміння керувати емоціями;
- креативність, оригінальність та ініціативність – здатність генерувати інноваційні ідеї, знаходити оригінальні творчі рішення, уміння вільно мислити;
- уміння працювати в команді – налагоджувати ефективну співпрацю в групі, мікрогрупі для досягнення спільної мети; лідерські якості – сукупність умінь, навичок, рис характеру, визнання високих результатів у діяльності, що забезпечують успіх [6, с. 8].

Силабусом практики визначено програмові результати, які мають бути сформовані в майбутніх учителів початкової школи. Сформованість культури міжособистісної взаємодії безпосередньо відображають такі програмові результати: ПРН 1 (організувати монологічну, діалогічну

та полілогічну форми спілкування з молодшими школярами, іншими учасниками освітнього процесу, представниками громади, поважаючи права людини та суспільні цінності; формувати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти); ПРН 4 – спілкуватися із професійних питань засобами державної та іноземної мов в усній та письмовій формах, застосовувати в освітньому процесі прийоми збагачення усного й писемного мовлення молодших школярів; ПРН 8 – організовувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу початкової школи, використовувати практики самозбереження психічного здоров'я, усвідомленого емоційного реагування; ПРН 16 – використовувати основні техніки спілкування з дорослими людьми, різні форми та засоби комунікації з батьками, колегами, іншими фахівцями з метою підтримки здобувачів у освітньому процесі початкової школи, керувати професійним розвитком осіб та груп [6, с. 6].

На формування культури міжособистісної взаємодії силабусом практики спрямовані такі завдання: знайомство та встановлення контакту з дітьми закріпленого класу, відвідування уроків, спостереження за організацією освітнього процесу; залучення до проведення позакласної роботи, виховної роботи, ігрової діяльності з учнями, дозвілля на перервах, режимних моментів (ранкових зустрічей, фізкультхвилинок на уроках) та ін.

Навички культури міжособистісної взаємодії здобувачів узагальнюються і в процесі виконання завдань пропедевтичної практики, що передбачають збір інформації про окремого школяра (біографія, сімейні обставини, особливості перебування у класному колективі, позашкільні інтереси, особливості спілкування) шляхом вивчення документації, співбесіди з ним, його вчителями, батьками, спостереження за його поведінкою під час проведення занять, на перерві тощо); спостереження за учнівським колективом та робота щодо згуртування його членів, вивчення міжособистісних взаємин учнів за допомогою соціометрії. У процесі реалізації вказаних завдань майбутні вчителі мають уміти будувати взаємодію з учнем, його вчителями та батьками задля виявлення його здібностей, інтересів, потреб; рівня навчальних досягнень, сформованості особистісних якостей та рівня вихованості. Поряд з цим, у студентів закріплюються знання норм, цінностей міжособистісної взаємодії, її видів; поняття спілкування, його структури і видів; знання про сутність, культуру й особливості міжособистісної взаємодії; психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку; усвідомлення необхідності дотримання культури у щоденній поведінці; формування цінностей та емоційних установок до співробітництва; прагнення до виявлення морально-етичних дій у взаємодії; дотримання загальноприйнятих правил

поведінки у взаємодії з іншими; активність у налагодженні конструктивної взаємодії; ініціативність і активна позицію в професійному педагогічному спілкуванні [автореф. с. 8].

Формуванню культури міжособистісної взаємодії сприяє організація і проведення екскурсій, прогулянок, подорожей зі школярами в ході пропедевтичної практики. У процесі реалізації цих форм виховної роботи у майбутніх учителів формуються здатності розподіляти увагу і підтримувати її стійкість; обирати відповідно до класу й окремих учнів найдоцільніші способи поведінки звертань; аналізувати вчинки вихованців, визначати мотиви, якими вони керуються, їхню поведінку в різних ситуаціях. Поряд з цим, участь здобувачів освіти у підготовці та проведенні різних форм виховної роботи формує у них здатність осмислювати реальні результати своїх вчинків та уміння вносити корективи у власну поведінку, розвиває саморегуляцію, емпатію та емоційну стійкість.

Рівень сформованості культури міжособистісної взаємодії яскраво ілюструє презентація та захист майбутніми учителями початкової школи портфолію професійних досягнень, здобутих у ході пропедевтичної практики, на підсумковій конференції «Мій перший педагогічний досвід». Портфолію професійних досягнень – це набір документів (збірки різного виду ігор, конспекти екскурсій, подорожей і ін.), які були зібрані студентами в процесі проходження пропедевтичної практики. Підготовка портфолію педагогічної практики допомагала здобувачам визначати та документувати власні успіхи й досягнення, простежувати їх динаміку; здійснювати систематичну самооцінку власної професійної діяльності; порівнювати результати самооцінки з оцінкою вчителя і методистів. У процесі захисту практики студенти презентували зразки виконаних робіт, що підтверджували зазначений рівень професійно орієнтованих компетентностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, пропедевтична практика є першою практикою в системі практичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Саме пропедевтична практика має значний змістовий потенціал для удосконалення культури міжособистісної взаємодії. Силабусом практики передбачені завдання, які прямо або опосередковано спрямовані на вдосконалення навичок ефективної комунікативної взаємодії та *soft skills*. Вдало організований перший вид практики забезпечуватиме успішність подальшої професійної підготовки здобувачів за спеціальністю 013 Початкова освіта.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд проблеми, подальшого вивчення потребує експериментальне визначення рівнів сформованості культури міжособистісної взаємодії в майбутніх учителів початкової школи у ході пропедевтичної практики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бартків О. С. До проблеми практичної підготовки соціальних педагогів. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки* : Педагогічні науки. 2009. № 21. С. 71 – 75.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ «Либідь» 1997. 366 с.

3. Козачек Н. Особливості проведення пропедевтичної педагогічної практики для студентів 2 курсу ХНПУ імені Г.С. Сковороди в умовах військового стану. *Актуальні питання спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти*, (20 жовтня 2022 р.) / за загальною редакцією проф. Бойчука Ю. Д. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. С. 70-73

4. Підгорна Т. В., Тополя Л. В. Педагогічна пропедевтична практика майбутніх учителів інформатики.

Педагогічні науки: збірник наукових праць. Випуск 129, 2016. С. 174-180.

5. Філоненко О.С., Білоусова Н. В., Гордієнко Т. В. Організація пропедевтичної практики майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2020 р., № 71, Т. 1. С.235-240.

6. Яструб О. О., Вітюк В. В. Силабус пропедевтичної практики. Луцьк, 2022. 13 с. : <https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2022-2021.pdf>

7. Яструб О.О. Формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи у позааудиторній роботі : автореф. дис. к.п.н: 13.00.07. Умань, 2016. 20 с.